

До питання вдосконалення

правового регулювання охорони праці в тваринництві

Т. С. Новак

аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету біоресурсів і природокористування України імені академіка В. З. Янчука

У статті здійснюється аналіз стану правового регулювання захисту працівників галузі тваринництва від впливу макроорганізмів як біологічних шкідливих і небезпечних факторів та виносяться відповідні пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: охорона праці, тваринництво, шкідливі виробничі фактори, небезпечні виробничі фактори, макроорганізми, галузеві нормативні акти з охорони праці.

В статье анализируется состояние правового регулирования защиты работников отрасли животноводства от воздействия макроорганизмов как биологических вредных и опасных факторов и разрабатываются соответствующие предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: охрана труда, животноводство, вредные производственные факторы, опасные производственные факторы, макроорганизмы, отраслевые нормативные акты по охране труда.

The article analyzes the current situation of the legal regulation of protection of the livestock workers from the effects of the makroorganisms as biologically hazardous; and waking relevant proposals on its improvement.

Keywords: labour safety, livestock, hazardous factors, makroorganisms, industry regulations for the labour safety.

Однією з основних галузей сільського господарства нашої країни є галузь тваринництва, представлена цілою низкою підгалузей: скотарством, свинарством, птахівництвом, вівчарством, конівництвом, конярством, звірівництвом, кролівництвом, бджільництвом, шовківництвом та риборівництвом. Працівники тваринництва постійно зазнають негативного впливу значної кількості шкідливих та небезпечних виробничих факторів, особливе місце серед яких займають т. зв. біологічні фактори (мікро- та макроорганізми). Характерною рисою такої праці є неможливість повного виключення контактів людини з тваринами та продуктами їх життєдіяльності, що робить цю галузь сільського господарства небезпечною для працівників. За статистичними даними в 2009 р. кількість потерпілих від контакту з тваринами склала 682 особи, з них смертельно травмовано було 66 осіб [1, с. 50].

Відзначимо, що на сьогодні в Україні практично відсутні наукові роботи, присвячені проблемам правової охорони праці працюючих у тваринництві. У науці аграрного права здійснювалася характеристика лише загальних питань охорони праці в сільському господарстві (зокрема в розвідках В. З. Янчука, В. Ю. Уркевича, В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана). Фахівці в галузі трудового права, зокрема О. А. Мірошниченко, торкалися теж лише загальних проблем працевохоронної діяльності в сільському господарстві без виокремлення галузевої специфіки.

Тому метою цієї статті є аналіз стану правового регулювання захисту працівників тваринництва від впливу макроорганізмів як біологічних шкідливих і небезпечних факторів та винесення відповідних пропозицій щодо його вдосконалення.

Спершу хотілося звернути увагу на те, що міжнародне законодавство з охорони

праці акцентує особливу увагу на необхідності безпечного поводження з тваринами та захисту від ризиків біологічного характеру. Так, цьому працевохоронному аспекту присвячено ст. 14 Конвенції Міжнародної організації праці № 184 «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві», яка була ратифікована Законом України від 1 квітня 2009 р. № 1216-VI. У цьому документі передбачено, що національні нормативно-правові акти забезпечують уживання заходів із запобігання ризикам, пов'язаним з інфекцією, алергією чи отруєнням, або зведення до мінімуму таких ризиків під час роботи з біологічними речовинами, та відповідність діяльності з догляду за тваринами і місць утримання худоби й стаєнь національним чи іншим визнаним нормам безпеки та гігієни праці.

Необхідність захисту працюючих від шкідливого впливу макроорганізмів у процесі сільськогосподарської діяльності передбачає ГОСТ ССБП «Біологічна безпека. Загальні вимоги», п. 2 якого встановлює необхідність попередження травмування працюючих тваринами, а підпункт 2.2 зобов'язує застосовувати заходи безпеки до робіт із обслуговування тварин у сільському господарстві.

Необхідність закріплення в законодавстві сільськогосподарських тварин як джерел підвищеної небезпеки розглядалася А. М. Красовською, яка виділила загальні ознаки джерел підвищеної небезпеки: невідконтрольність відповідної діяльності безперервному і всеосяжному контролю з боку людини та високий ступінь вірогідності заподіяння непередбаченої (випадкової) шкоди цією діяльністю. Такі ознаки, на думку А. М. Красовської, притаманні тваринам будь-якого виду [3, с. 3], з чим ми погоджуємось.

Ілюструється небезпечність сільськогосподарських тварин і судовою практикою (зокрема позовами щодо визнання

нешасних випадків, пов'язаних з виробництвом). Наприклад, 19 березня 2009 р. Апеляційний суд Донецької області своєю ухвалою визнав нещасний випадок пов'язаним з виробництвом. Нещасний випадок полягав у тому, що під час доїння корів потерпіла особа була травмована ударом корови по голові, внаслідок чого отримала струс головного мозку [4]. 21 серпня 2008 р. Апеляційний суд Чернігівської області також виніс рішення про визнання нещасного випадку пов'язаним з виробництвом. У цьому разі нещасний випадок стався з позивачем під час випасання коней на пасовищі – кінь спіткнувся, позивач випав із сідла, а кінь упав на нього, в результаті чого позивач отримав травму (закритий компресійний перелом грудного хребця) [5]. 8 липня 2008 р. Овруцький районний суд Житомирської області задовольнив позов щодо визнання нещасного випадку зі смертельним наслідком, пов'язаним з виробництвом. Нещасний випадок стався з чоловіком позивачки, який виконував трудові обов'язки по випасу молодняку великої рогатої худоби. Під час випасання до череди теличок до них наблизився бугай-плідник, належний цьому ж підприємству, і її чоловік, захищаючи колективне майно, хотів відігнати його від череди, але внаслідок раптового нападу бика отримав тілесні ушкодження, від яких помер [6].

Тривалий контакт з тваринами в процесі сільськогосподарської діяльності як одне з основних джерел виробничого травматизму в цій галузі називається і в дослідженнях спеціалістів Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України (на яку сьогодні разом із Державною інспекцією техногенної безпеки України указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 були покладені функції Державного комітету України з промислової

безпеки, охорони праці і гірничого нагляду). Наприклад, О. А. Сліпачук та В. Х. Білоусова зазначають, що аналіз розподілу кількості постраждалих унаслідок контакту з тваринами за професіями засвідчив, що 72% мали робітничі професії, з них понад 60% були кваліфікованими сільськогосподарськими робітниками (тваринники і робітники гужового транспорту). Переважна більшість осіб, які загинули внаслідок контакту з тваринами, були досвідченими працівниками, а 82% з них мали загальний трудовий стаж понад 15 років. Разом з тим, значний відсоток (44%) цієї категорії постраждалих мали невеликий стаж роботи (до трьох років) саме з тими тваринами, які стали причиною травмування. Дослідженням встановлено, що 73% постраждалих не пройшли навчання за професією чи видом роботи, під час якої стався нещасний випадок. Крім того, 44% працівників, які загинули внаслідок контакту з тваринами, не отримали вступного інструктажу з охорони праці [1, с. 52]. На низький рівень навчання питанням охорони праці як на одну з основних причин травмування працівників, зайнятих виробництвом продукції тваринництва, вказує в своїй праці А. П. Лапін [2, с. 7].

Проаналізувавши вищенаведене, вважаємо, що одним із заходів, які дозволять знизити рівень травматизму в тваринництві (зокрема через контакт із макроорганізмами (тваринами), має стати підвищення рівня навчання безпечним прийомам праці відповідних працівників, що, в свою чергу, може бути досягнуто через удосконалення відповідної правової бази.

Хотілося б звернути увагу на те, що Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірку знань з питань охорони праці (далі – Типове положення), затвердженим наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15, а саме п. 7 передбачено стажуван-

ня як одну з форм навчання. Відповідно до підпункту 1.7 цього ж нормативного акта, стажуванням є набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці підприємства після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого фахівця. Стажування протягом 2 – 15 змін, відповідно до підпункту 7.1. Типового положення, повинні пройти новоприйняті на підприємство працівники після первинного інструктажу на робочому місці до початку самостійної роботи. Здавалося б, усе просто: всі новоприйняті працівники (в нашому випадку ті, які займаються обслуговуванням сільськогосподарських тварин) повинні проходити стажування і набувати практичних навичок при роботі з конкретними тваринами в конкретних виробничих умовах. Але вже наступне речення підпункту 7.1 вказаного Типового положення: «стажування проводиться, як правило, під час професійної підготовки на право виконання робіт з підвищеною небезпекою у випадках, передбачених нормативно-правовими актами з охорони праці», викликає питання: стажування повинні проходити всі без винятку новоприйняті працівники, чи лише ті, що виконують роботи з підвищеною небезпекою? Звертаємо увагу, що до Переліку робіт з підвищеною небезпекою, який затверджено наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15, включені тільки роботи по обслуговуванню бугаїв-плідників, кнурів і жеребців. Роботи по обслуговуванню інших сільськогосподарських тварин до вказаного Переліку не входять.

Далі в підпункті 7.4 Типового положення читаємо: «перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування, визначаються керівником під-

приємства відповідно до нормативних актів з охорони праці».

Ознайомлення зі змістом галузевих нормативних актів із охорони праці в тваринництві показує, що пункт 6.4 «Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві» (НПАОП 01.1-1.01-00), затверджених наказом Міністерства праці і соціальної політики України від 11 серпня 2000 р. № 202, передбачав стажування працівників для допуску до самостійного виконання робіт по догляду за великою рогатою худобою. Але в чинних «Правилах охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба» (НПАОП 01.2-1.10-05), затверджених наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 268, такого пункту не міститься, лише в підпункті 13.4.67 говориться, що «перед вигонем тварин на пасовище роботодавець повинен забезпечити навчання обслуговуючого персоналу безпечним правилам утримання тварин на пасовищах...». Вид навчання при цьому не називається. Немає згадки щодо необхідності проходження стажування також ні в «Правилах охорони праці у тваринництві. Свинарство» (НПАОП 01.2-1.09-05), затверджених наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269, ні в «Правилах охорони праці в птахівництві» (НПАОП 01.2-1.03-08), затверджених наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці і гірничого нагляду від 6 жовтня 2008 р. № 213, ні в «Правилах охорони праці для господарств звірівництва» (ДНАОП 2.1.20-1.04-98), затверджених наказом Комітету по нагляду за охороною праці від 27 травня 1998 р. № 96. У тексті Примірної інструкції з охорони праці під час догляду за тваринами (ПІ 2.1.00-089-2000), затвердженої наказом Міністерства агропромислового комплексу України від 31 грудня 1999 р. № 383, в пункті 1.2 знаходимо

вимогу щодо допуску до роботи по догляду і обслуговуванню великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз і коней осіб, що пройшли виробниче навчання та вступний і первинний інструктажі з охорони праці. При цьому організація виробничого навчання передбачена ст. 201 Кодексу законів про працю України, в якій зазначено, що виробниче навчання власник організовує для професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників. Тобто виробниче навчання проводять: а) для професійної підготовки працівників, що не мають кваліфікації, б) для перепідготовки (перекваліфікації) робітників, в) для підвищення виробничої кваліфікації працівників. Відповідно до абз. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР, підприємства, установи, організації мають право здійснювати професійну підготовку працівників лише за умови одержання ними відповідної ліцензії. Як бачимо, виробниче навчання та стажування є абсолютно різними речами, це, по-перше, а, по-друге, положення примірної інструкції носять не обов'язковий, а рекомендаційний характер. Це впливає з пункту 1.4 спільного Наказу Міністерства праці та соціальної політики України та Комітету по нагляду за охороною праці «Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98)» від 29 січня 1998 р. № 9, відповідно до якого примірні інструкції можуть використовуватись як основа для розробки інструкцій, що діють на підприємстві. В іншій інструкції з охорони праці – Примірній інструкції з охорони праці під час механічного та ручного доїння (ПІ 2.1.00-092-2000), затвердженій наказом Міністерства агропромислового комплексу України від 31 грудня 1999 р. № 383, знову міститься вимога про допуск до доїння тварин осіб, які пройшли спеціальне теоретичне і практичне навчання. Зміст по-

няття «практичне навчання» не розкривається. Підсумовуючи викладене, робимо висновок, що галузеві нормативні акти з охорони праці не дають переліку робіт, для допуску до самостійного виконання яких робітники повинні пройти стажування, що є значним недоліком і дозволяє роботодавцеві допускати до таких робіт осіб, які в кращому випадку пройшли лише інструктажі з охорони праці (хоча і це, з огляду на вищенаведені статистичні дані, виконується далеко не завжди).

Ознайомлення з досвідом врегулювання питання допуску осіб до обслуговування сільськогосподарських тварин законодавством із охорони праці інших країн, наприклад Росії, показує, що в галузевих нормативних актах з охорони праці, а саме в «Правилах з охорони праці в тваринництві», затверджених наказом Міністерства сільського господарства Російської Федерації від 10 лютого 2003 р. № 49, міститься цілий ряд пунктів, які встановлюють обов'язок проходження стажування робітників (протягом 2-14 змін) при допуску до обслуговування тих чи інших видів сільськогосподарських тварин. Так, п. 2.15 названих Правил зобов'язує проходити стажування перед допуском до роботи з обслуговування всіх тварин, п. 2.28 – з обслуговування бугаїв-плідників, п. 2.50 – коней, п. 2.89 – свиней і кнурів-плідників, п. 2.102 – овець і кіз, п. 2.119 – оленів, п. 2.138 – верблюдів, п. 2.152 – звірів і кролів, п. 189 встановлює проходження стажування перед допуском до роботи з обслуговування обладнання з первинної обробки молока, п. 2.195 – обслуговування машин і обладнання з видалення, обробки і зберігання гною і, нарешті, п. 2.260 передбачає проходження стажування працівників перед допуском до проведення ветеринарно-санітарних заходів.

Існує ще один аспект, на який варто звернути увагу. Відповідно до п. 7.5 Типо-

вого положення про порядок проведення навчання і перевірку знань з питань охорони праці, роботодавцю надається право своїм наказом звільнити від проходження стажування працівника, який має стаж роботи за відповідною професією не менше трьох років або переводиться з одного підрозділу до іншого, де характер роботи та тип обладнання, на якому він працюватиме, не змінюється. Зі статистичних даних виробничого травматизму та аналізу причин виникнення нещасних випадків внаслідок контакту з тваринами, які ми наводили вище, видно, що для працівників, зайнятих обслуговуванням тварин, стаж роботи понад три роки за відповідною професією не є гарантією зменшення чи усунення можливості травмування. Це відбувається тому, що незалежно від попереднього стажу і навичок роботи з тваринами працівник має обов'язково бути ознайомленим з характером та особливостями саме тих тварин, обслуговування яких входить до його трудових обов'язків. Досягнути цього можна шляхом стажування відповідних працівників перед допуском до роботи. Від досвіду роботи має залежати тривалість стажування, але цілковито звільняти працівника від цього виду навчання з охорони праці, на нашу думку, недоцільно з огляду на специфічний характер роботи з обслуговування тварин в сільському господарстві.

Резюмуючи вищевикладене, пропонуємо для усунення неузгодженостей між галузевими нормативними актами з охорони праці в тваринництві та з метою підвищення рівня охорони праці працівників, зайнятих на роботах із обслуговування сільськогосподарських тварин (а саме підвищення рівня їх захисту від таких шкідливих та небезпечних виробничих факторів, як макроорганізми), внести такі зміни та доповнення до чинного законодавства. По-перше, виключити з підпункту 7.1 Типового положення

про порядок проведення навчання і перевірку знань з питань охорони праці друге речення: «стажування або дублювання проводиться, як правило, під час професійної підготовки на право виконання робіт з підвищеною небезпекою у випадках, передбачених нормативними актами з охорони праці», а також повністю виключити підпункт 7.5 (щодо звільнення від проходження стажування певних працівників). По-друге, включити до галузевих нормативних актів з охорони праці в тваринництві такий пункт: «до обслуговування сільськогосподарських тварин повинні допускатися особи, що не мають медичних протипоказань, пройшли навчання та перевірку знань з охорони праці, вступний та первинний на робочому місці інструктажі з охорони праці, а також стажування протягом 2 – 15 змін».

Література

1. *Сліпачук О. А.* Особливості охорони праці при утриманні тварин у сільському господарстві / О. А. Сліпачук, В. Х. Білоусова // Інформаційний бюлетень з охорони праці. – 2010. – № 1. – С. 50-56.
2. *Лапин А. П.* Охрана труда в сельскохозяйственном производстве: Учеб. пособие. / Лапин А. П., Лапин П. А., Бондарева Е. А.; под общ. ред. Г. Н. Яговкина. – Самара, 2000. – Ч. 3: Фермерское хозяйство. – Самара, 2001. – 173 с.
3. *Красовська А. М.* Тварини як джерела підвищеної небезпеки: юридичні аспекти [Електронний ресурс] // Сайт Рівненського інституту Університету «Україна». – Режим доступу: <http://www.univerua.rv.ua>
4. Архів Апеляційного суду Донецької області: Справа № 22ц-2780/2009 за 2009 р.
5. Архів Апеляційного суду Чернігівської області: Справа № 22ц-1241/2008 за 2008 р.
6. Архів Овруцького районного суду Житомирської області: Справа № 2-1144/2008 за 2008 р.